

Рецензия

на

дисертацията за присъждане на научната степен “Доктор на науките” на
доц. д-р Венцислав Русанов Янков

Тема на дисертацията:

**“Някои приложения на Мьосбауеровата спектроскопия като
изследователски метод в естествените науки”**

Рецензент: Димитър Иванов Колев, доцент д-р,
Физически факултет, СУ „Св. Климент Охридски”

1) Данни за кандидата

Д-р Венцислав Русанов Янков завършва през 1982 год. Физическия факултет на Софийския Университет “Св. Кл. Охридски” като „Магистър по физика”, специалност „Инженерна физика – Ядрена техника”. През 1988 год. защитава дисертация на тема „Мьосбауерови изследвания на някои физически явления в ултрадиперсни среди” с ръководител проф. дфн Цветан Бончев и получава образователната и научна степен „доктор”. В катедра Атомна физика на Физическия факултет д-р Русанов последователно е докторант (1984-1986 год.), физик (1986-1988 год.), асистент (1988-1996 год.) и доцент от 1996 год.

Д-р Русанов поддържа активно сътрудничество с изследователски групи в Германия. За времето от 1990 до 2009 год. е бил стипендиант на DAAD в Кьолн, на фондация Александър фон Хумболт в Кьолн и Любек, на DFG Мюнстер и Любек, на Volkswagen в Мюнстер и гостуващ професор в Университета Любек.

Научната продукция на д-р Русанов възлиза на около 80 статии предимно в международни списания и около 50 участия в международни конференции с доклади и постери.

2) Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем

Мьосбауерова спектроскопия, основана на ефекта на Мьосбауер, е относително нов изследователски метод. Основна характеристика на метода е неговата висока разделителна способност по енергия. По тази причина Мьосбауеровата спектроскопия е намерила и намира широко приложение в естествените науки за изучаване на различни фини, трудно наблюдаеми явления, в каквито обикновено се съдържа новото знание. Кръгът на приложение на Мьосбауеровата спектроскопия се разширява непрекъснато, което е резултат на сериозния интерес към метода в приложен и фундаментален план. Модерните

направления в ядрените гама-резонансни изследователски подходи са базирани на ефектите, породени във взаимодействия със синхротронно лъчение. Разработени са нови изследователски техники, основани на наблюдаване на резонансно ядрено разсейване в посока напред, както и на резонансно ядрено нееластично разсейване. Нова възможност е изследване на смутени ъглови корелации. Експериментите с използване на синхротронно лъчение изискват сложно комплексно оборудване и са достъпни само в големи изследователски центрове, каквито са на разположение единствено в Германия, Франция, Япония и САЩ.

В изследванията на автора са използвани като традиционните, така и изброените модерни изследователски техники, което ясно определя тематиката на представения труд като напълно актуална.

3) Познава ли дисертанта състоянието на проблема

Авторът показва подробни ретроспективни познания по появата и развитието на Мьосбауеровата спектроскопия, както се вижда в уводната част на дисертацията. Оценявам високо предложената хронология на библиографията по ефекта на Мьосбауер и Мьосбауеровата спектроскопия. Цитираната литература е в достатъчен обем и е тематично разпределена след всяка глава в дисертацията.

В дисертацията авторът представя оригинални лични методически приноси. Показани и обсъдени са резултати от приложни и фундаментални изследвания в няколко научни направления. Получени са интересни резултати в нетипични приложения на изследователския метод. Високото качество на резултатите и тяхната дискусия, показват всеотдайни и задълбочени познания по същността на Мьосбауеровата спектроскопия и нейните приложения.

Русанов работи по Мьосбауеровата тематика от дипломирането си до момента. Под негово ръководство успешно са защитени 3 дисертации за образователната и научна степен Доктор. Поддържа активно дългогодишно сътрудничество с авторитетни чуждестранни специалисти и лаборатории.

Изброеното показва, че Русанов е изграден високо компетентен специалист по темата на дисертационния му труд.

4) Методика за решаване на поставените в дисертацията проблеми

Изследванията, представени в дисертацията са експериментални. Наред с основния метод на Мьосбауеровата спектроскопия са извършвани допълнителни рентгенофлуоресцентни и електронно-дифракционни измервания с използване на сканиращи и трансмисионни електронни микроскопи. Един съвременен подход е използването на Хамбургския електронен синхротрон (DESY) и ESRF (European Synchrotron Radiation Facility) в Гренобъл като източник на високо интензивно синхротронно лъчение, генериращо резонансно възбуждане с последвало

излъчване в изследваната проба. Ефектите, възникващи при взаимодействие на синхротронното лъчение с веществото на мишената, позволяват резонансната методика да се прилага освен за типичните енергийни, така и за времеви измервания. За анализ на получените спектрални и времеви данни са привлечени или разработени подходящи програмни продукти. За определени физически и методически цели за извършени някои нетривиални аналитични изчисления.

5) Аналитична характеристика на дисертационния труд

Дисертацията е написана на български език. Изпълнена е в обем от 410 последователно номерирани страници, в които се съдържат 136 фигури и 13 таблици. Нетипично големият обем на дисертацията се дължи на техническото решение на автора да обедини собствено текста на дисертацията с копия на статиите, в които материалът на дисертацията е публикуван. Така на текста на дисертацията се падат 195 страници, а копията на авторските публикации заемат 215 страници. Предвид разнообразието на темите, разисквани в дисертацията, възприетото редуване на тематично единни секции текст със съответните авторски публикации създава удобство при четенето на труда. Цитираната литература обхваща 269 заглавия, основно от 1958 год. до момента, но има и няколко от началото на 20 век. Спазвайки възприетия стил на техническо подреждане на труда, цитираната литература е също разпределена тематично и поместена в края на всяка секция. Авторът разделя материала на дисертацията на три части. Първата съдържа Увод и Обзорна част, втората е посветена на експерименталните методи, а третата представя получените резултати със съответните обсъждания. Всъщност редуването на текст със съответни авторски публикации се отнася за тази трета част на дисертацията. В края на труда са включени 5 приложения, списък с научните приноси, списък с авторските публикации и текст с благодарности.

Авторефератът е написан на български език. Отразява правилно съдържанието на дисертацията. Обемът на автореферата е 147 страници, което не е малко, би било добре да е написан по-пестеливо. От друга страна, при настоящото си оформление авторефератът има повишена информативност, което не е недостатък.

Обзорната част на дисертацията съдържа сведения, необходими за разбиране резултатите от изследванията на докторанта. Разгледани са специфичните особености на спектралната информация, получена от резонансни взаимодействия. Показано е как различни характерни физически и химически свойства на изследваното вещество се проявяват във формата на Мьосбауеровата линия и в параметрите на получените спектри. Разисквани са възможностите за

изследвания на широк кръг желязо-съдържащи съединения и минерали и интерпретирането на измерените данни. Във връзка с изследвания, посветени на периодичността на климатичните промени в достатъчен обем са представени сведения от астрономическата теория на климата в комбинация с влиянието на слънчевата активност.

Втората част дисертацията е озаглавена Експерименталните методи. В тази част компетентно са разгледани традиционните експерименталните методи на Мьосбауеровата спектроскопия, както и новите с използване на синхротронно лъчение. Описани са методи на рентгенофлуоресцентен анализ, извършван със сканиращ електронен микроскоп, основно Energy Dispersive Analysis of X-rays (EDAX). За изследване на фази със субмикрометрични размери е използван метода Selected Area Electron Diffraction (SAED). По международни проекти в комплекса DESY рентгенофлуоресцентни изследвания са правени с интензивен сноп синхротронно лъчение. Получените спектри са с висока статистика, т.е. много малка статистическа неопределеност, голяма разделителна способност и кратко време на натрупване. Рентгенофлуоресцентни изследвания са провеждани и с нискоенергетично γ -излъчване на високо активен γ -източник, както и специализирана рентгенова тръба и съответен дифрактометър. За определени цели е използвана и γ -спектроскопия с висока разделителна способност.

В третата част на дисертацията авторът представя резултатите от своите изследвания, групирани тематично. В една основна група са резултатите от приложението на резонансната методика за времеви изследвания със заселване на резонансните състояния със синхротронно лъчение. Разгледани са методите, познати като Nuclear Inelastic Scattering (NIS) и Nuclear Forward Scattering (NFS). За определяне на реалните възможности за приложение на NIS метода и разбиране на експерименталните данни, е необходимо формулиране на модел на механизма на възбуждане на резонансните състояния. Със същественото участие на Русанов такъв модел е формулиран. Пресметнатите моделни резултати показват отлично съвпадение с измерените спектри, с което е доказана достоверността на модела и демонстрирана приложимостта на метода. При изследвания с NFS метода се наблюдават ефекти от напълно поляризиран сноп синхротронно лъчение. Тези ефекти разкриват възможности за поляризационни и ъгловозависими изследвания, които са трудно осъществими за традиционната трансмисионна Мьосбауерова спектроскопия. Направена е количествена оценка на влиянието на поляризационните ефекти при определяне на вероятността за безоткатно поглъщане f' за избран клас монокристални поглъщатели, представляващи желязо-съдържащи съединения и познати като нитропрусици. Показно е, че пренебрегването на поляризационните ефекти поражда завишена f'

и внася неопределеност до 40% в стойността на f' . Формулирана е разширена теория на ъглово-зависимата Мьосбауеровата спектроскопия за случая монокристални поглътители, като са предложени обобщени аналитични изрази за сеченията за резонансно поглъщане в произволно направление. Развитият и съответно програмиран алгоритъм е приложен към комплексно изследване на нитропрусида. Проведени са температурно зависими изследвания и е установена анизотропия на f' за всички кристалографски направления. Наблюдавано е наличието два типа вибрационни честоти: нискоенергийни акустични вибрации на решетката с енергия ~ 30 meV и по-високоенергийни (60÷100 meV) молекулни вибрации. Получените резултати са с принос към изясняване природата на метастабилните състояния на нитропрусида.

Изследването на метастабилните състояния на нитропрусида са част от серия изследвания за прецизно определяне на структурата на нитропрусида. В монокристал на натриев нитропрурид напр. метастабилните състояния се заселват с лазерна светлина, като в резултат се наблюдава фотохроматичен ефект и поява на нови компоненти в Мьосбауеровия спектър. Известни са две състояния MSI и MSII с време на живот, нарастващо при понижаване на температурата. Авторът разработва съществено опростена експерименталната методика, в която лазерния източник на светлина е заменен с комплект светодиоди. Посредством комбиниране на методите на светлинно заселване и NIS на γ -кванти синхротронно лъчение авторът постига прецизното определяне на структурата на MSI за гуанидиновия нитропрурид и го препоръчва като подходящ за фотохроматични изследвания. Друг материал, подходящ за изучаване на фотохроматични ефекти, се оказва бариевият нитропрурид, подробно изследван от автора във вид на монокристал и прахова проба чрез ъглово-зависима Мьосбауерова спектроскопия. Получена е пълна Мьосбауерова характеристика, съчетана с резултати за вибрационната анизотропия на материала. Посредством ъглово-зависима Мьосбауерова спектроскопия за монокристал натриев нитропрурид допълнително са определени пълните характеристики на основното GS и MSII. В критичен анализ на систематизираните собствени данни за основното и двете метастабилни състояния авторът изяснява причините за съществуващите различията с други автори и експериментални методики. За окончателно изясняване на природата на MSII на основата на вече съществуващи данни за структурни особености на състоянието и потвърдени от достоверни теоретични изчисления, авторът приема MSII като резултат на смесване на трикомпонентна съставна структура, описвана от вибрационно-ротационен модел. Експериментално потвърждение е търсено с комбинирано трансмисионно Мьосбауерово измерване и по метода NIS, с което е

определена степента на заселеност на MSII. В резултат е установена ниска повърхностна и висока обемна концентрация на MSII.

Авторът изследва редкоземни нитропрусиди, т.е. нитропрусиди, в химическия състав на които се съдържа елемент от групата на редките земи. Получени са Мьосбауерови данни за голям брой редкоземни нитропрусиди, в които при облъчване на със синя светлина се заселват MSI и MSII, наред с които в повърхностния слой се формира ново метастабилно състояние. Авторът предлага механизъм за образуване на това ново метастабилно състояние, при който електронната конфигурация на съединението търпи известно пренареждане и възникване на молекулен магнетизъм. Състоянието е наречено LIMES (Light Induced Magnetic Excited State) и се наблюдава само в редкоземните нитропрусиди.

Русанов извършва оригинални изследвания по няколко интересни приложни направления на Мьосбауеровата спектроскопия. Чрез съответни измервания доказва запазването на естествената остатъчна намагнитеност на хематит при ниски температури и като следствие, възможността за използване на хематит за получаване на данни за палеомагнитната ориентация на земното магнитно поле. Във връзка с отлаганията, последвали Чернобилската авария, авторът представя резултати, потвърждаващи повишено съдържание на желязо-съдържащото съединение магнетит в аерозоли. Предложена е методика за идентифициране на метеорити, основана на регистрацията на определени желязни съединения в образците, като индикатор за извънземния произход на изследвания материал. Друга тема, към която е приложена техниката на Мьосбауеровата спектроскопия, е търсене на следи на палеоклиматични промени, за съществуването и характера на които има данни, както и астрономическа теория, предназначена за обяснение на тяхната периодичност. Обект на Мьосбауерово изследване са океанските Fe-Mn седименти, познати като конкреции и кори. Изследванията са при хелиеви температури и магнитно поле 7 T, а получените резултатите се отнасят за структурата, размера и магнитните свойства на финодисперсните минерални компоненти, изграждащи изследваните седименти. Предложено е слоестата структура на седиментите да се използва като индикатор за палеоклиматичните промени или локални геологически събития, предизвикали глобални климатически промени. Установена е връзка между слоестата структура на конкреции и квазипериодичните промени в орбиталното движение на Земята. От седиментите тип кори на изследване са подложени образци с хидротермален произход, от слоестата структура на които се очаква информация за промени в условията на хидротермална активност за време 1000-2000 години. Образците са били изследвани с рентгенова топография, рентгенова дифракция и

рентгенофлуоресцентен анализ. Чрез Мьосбауерови изследвания при азотни и хелиеви температури и са определени съединенията на желязото, които присъстват в образците. Намерена е връзка между слоестата структура на хидротермалните отлагания и интензитета на слънчевия вятър за последните 1000 години. Авторът определя този резултат като неокончателен и счита, че е необходимо да се прецизира в следващи изследвания. На изследване са подложени и друг тип кори – водородогенерични, представляващи, подобно на конкрециите, дълбоководни отлагания непосредствено от океанската вода и с голяма продължителност на образуване. Мьосбауеровите изследвания са много подробни. Проведени са при ниски и свръхниски температури, идентифицирани са главните желязо-съдържащи минерални компоненти. Авторът приема, че измененията в минераложкия състав и слоестата структура са резултат на дългопериодичните вариации на орбиталното движение на Земята и наклона на земната ос. Това твърдение е убедително обосновано с представения анализ на получените Мьосбауерови резултати.

Друго направление, по което авторът работи, е изследване на кобалтов ферит чрез Мьосбауерова спектроскопия. Кобалтовите ферити притежават шпинелна структура. Техните свойства се определят от катионното разпределение на техните йони в кристалната решетка. Подготвени проби кобалтов ферит са изследвани чрез Мьосбауерова спектроскопия при азотни и хелиеви температури и външно магнитно поле 7 Т, в комбинация на рентгенодифракционни, магнитометрични измервания и електронна микроскопия. Резултатите са интерпретирани в рамките на обичайния бинаомен модел, в който се отчитат взаимодействия само с най-близките съседи на даден желязен йон. Авторът разширява изчисления и по полиномния модел, в който се отчитат значително по-слабите взаимодействия със следващите съседи. Този нов подход позволява прецизно определяне на разпределението на йоните в решетка и коректни изводи за магнитните свойства на ферита със субмикронни размери на частиците.

Авторът е определил като „екзотично” приложението на Мьосбауеровата спектроскопия за изследване на желязо-съдържащи пигменти, използвани при отпечатване на банкноти. Цели се по Мьосбауерови спектри на мастила и бои, с които са отпечатват парични единици да са разпознаят фалшиви банкноти. Изследват се зелен и черен пигменти от доларови банкноти. Фалшивите банкноти се разпознават по разлики в измерените спектри, които не се дължат на естествено стареене или нестабилност на мастилото. Предложената методика представлява недеструктивен метод на изследване и може да намери приложение за идентификация на фалшификати в други валутни системи, за изследване произведения на изобразителното изкуство, в археологията, за целите на

криминалистиката, автомобилната индустрия и в други области, в които се използват желязо-съдържащи пигменти. Следва да се подчертае, че Русанов е един от първите, предложили и осъществили експертни изследвания с предложената методика. Предмет на изследване е и хартията, използвана в долларите банкноти, в която съдържането на желязо е много ниско и Мьосбауеровата спектроскопия не е подходяща. Авторът прилага рентгенофлуоресцентен анализ (Energy Dispersive X-Ray Fluorescence, EDXRF) със синхротронно възбуждане на характеристично лъчение. Установени са различия в съдържанието на микроелементи в изследваните образци, които са съответно обсъдени.

Последната тема, представена в дисертацията, засяга фундаментални аспекти. Авторът ни запознава с изследванията си предназначени за наблюдаване на електричен диполен момент на фотона. Идеята е изменение на началната енергия на γ -квант, настъпило поради взаимодействие на ЕДМ на кванта със силните вътрешномолекулни полета в подходящо структуриран кристал да се регистрира с Мьосбауеров спектрометър. Проведен е съответен експеримент в трансмисионна геометрия с източник ^{57}Fe и поглъtitел монокристал гуанидинов нитропрусид, подробно изследван и напълно познат като кристалография и химическа чистота. Наблюдаван е ефект, по който е оценена стойността на хипотетичния ЕДМ. Авторът предлага критична, компетентна и изчерпателна дискусия, засягаща самата хипотеза за ЕДМ на фотона по същество, така и интерпретирането на експерименталните резултати. Интересен е и аргументираният опит за обяснение на някои общоприети схващания на космологията и по-специално за червеното отместване и на реликтовото излъчване с възможния ЕДМ на фотона.

В полемичен стил е разгледан и въпросът за разширението на резонансната линия на Мьосбауеров източник ^{57}Fe поради самопоглъщане в източника. Обект на критичен анализ е статия в NIM, авторите на която посредством квантово-механично приближение изчисляват разширението на резонансната линия за този източник. Естествената ширина на линията на ^{57}Fe , като и разширението ѝ са много малки и не подлежат на непосредствено измерване. Ефектът на разширение на линията в резултата на „стареене“ на източника е известен и се дължи на нарастване на броя ядра ^{57}Fe в основно състояние в източника, които предизвикат нарастване на самопоглъщането. По четири различни модели и в комбинация с допълнителни измервания с много стари източници авторът показва, че два от публикуваните резултати са погрешни. Авторът представя свои достоверни стойности на разширението на линията от самопоглъщане със стареенето на източниците. Пресметнатата в NIM форма на линията с локален минимум около

нулата на енергията, наречен „hole burning”, дисертантът определя като евентуално наблюдаема само за много висока активност на източника.

б) Научни приноси

Приемам научните приноси, заявени от дисертанта. За определеност, с незначителна редакция, те са както следва.

1. Приноси към:

а) теорията и методиката на NIS (Ядрено нееластично разсейване) изследванията със синхротронно лъчение, както и проверка на разработените компютърни програми за монокристални разсейватели от гуанидинов нитропрусид.

б) теорията и практиката на конвенционалната Мьосбауерова спектроскопия, допълване на теорията на ъглово-зависимата Мьосбауерова спектроскопия с изрази за сеченията за абсорбция за всички главни кристалографски равнини и тяхната експериментална проверка. Адаптацията на метода $\Gamma(d)$ за случая на монокристални поглътители, чрез въвеждане на поляризационно зависима константа.

2. Със синхротронно лъчение е проведен решаващ NIS експеримент, в който с резонансен метод, чувствителен само към вибрационни състояния, в които участва железният атом, еднозначно е определена структурата на новото метастабилно състояние MSI. Чрез ъглово-зависима Мьосбауерова спектроскопия е извършено пълно характеризиране на основното, първото и второ нови метастабилни състояния в монокристален натриев нитропрусид. Определена е структурата на MSII и молекулната динамика на това състояние е описана с вибрационно-ротационен модел.

3. Приноси към приложението на Мьосбауеровата спектроскопия за изследване на различни геоложки и минераложки обекти. Хидротермалните слоести манганово оксидни седименти са потвърдени като индикатори на промени в местата на тяхното формиране, свързани със сеизмичната, геологическа и хидротермална активност на океанското дъно. Изказана е хипотезата, че структурните промени на седиментите са свързани със слънчевата активност, интензитета на слънчевия вятър и неговото магнитно поле. Доказана е връзката между слоестата структура на хидрогенетичните желязно-манганови конкреции и кори и палеоклиматичните изменения. Посочена е възможност за самодатиране и определяне на скоростите на нарастване на тези седименти.

4. Напълно са характеризирани, с поредица от твърдотелни изследователски методи, наноразмерни системи от частици кобалтов ферит с размер в супер-парамагнитната област. Доказано е остатъчно суперпарамагнитно влияние дори и

при най-едрите изследвани частици. Проведено е детайлното теоретично и експериментално изследване на катионното разпределение в CoFe_2O_4 ферити. При теоретичните пресмятания на разпределенията на свръхфините магнитни полета по стойности е отчетено влиянието на вторите и третите съседи.

5. Мьосбауеровата спектроскопия в комбинация с други методи е наложена като успешен недеструктивен метод за разпознаване на фалшиви банкноти. В конкретен пример е доказано, че ако не фалшификатите, то поне използваните бои имат общ произход. За отпечатването на всяка нова банкнота е използвано различно руло хартия. Методът лесно може да се приложи в изобразителното изкуство, археологията, автомобилно- и самолетостроенето.

6. Проведен е, при стайна температура, оригинален експеримент за търсене на хипотетичния електричен диполен момент на фотона с Мьосбауеровия изотоп ^{57}Fe . Средната стойност, определена за индуцирания електричен диполен момент на γ -кванта, е $\mathbf{d} = 7(3) \cdot 10^{-27} \text{ e} \cdot \text{cm}$, която е около двадесет пъти по-малка от горната граница, определена за статичния електричен диполен момент на фотона. Детайлно критично теоретично и експериментално изследване показва, че разширението на резонансната линия на Мьосбауеровите източници при тяхното “стареене”, е в интервала $0.0004 \div 0.0003 \text{ mm}/(s.mCi)$.

7) Публикации по дисертационния труд и лични приноси на дисертанта

Дисертацията се основава на 25 журнални публикации, една от които е изпратена за публикуване. Всички статии са публикувани в рецензируеми списания, между които Physical Review B (ИФ 3.6), Journal of American Chemical Society (ИФ 10.7), Journal of Solid State Chemistry (ИФ 2.3), Dyes and Pigments (ИФ 3.4), Solid State Communications (ИФ 1.9), NIM B и др. 9 статии са публикувани в Hyperfine Interactions. Средният брой съавтори на статия е приблизително 5, а максималният - 11. По данни от SCOPUS, 23 статии от отпечатаните 24, имат общо 384 цитирания. Независимите цитирания са 311. Най-голям брой цитирания, 174, са забелязани за статията A1 от представения списък на публикации. Статията A8, отпечатана в Годишник на СУ и на която Русанов е самостоятелен автор, не се отчита от SCOPUS. Личният принос на Русанов в изследванията, представени в дисертацията, е водещ или съществен. Неговото име е на първо място в авторския списък на 18 от представените публикации и на второ в 5 статии, които обикновено са в съавторство с неговите докторанти. По тематиката на дисертацията Русанов е ръководил трима успешно защитили докторанти.

8) Настоящо и бъдещо приложения на резултатите, получени в дисертационния труд

Методическите и теоретични разработки, осъществени от автора и детайлно описани в дисертацията, значително разширяват приложимостта на изследванията, основани на ефекта на Мьосбауер в приложен и фундаментален план. Разработен е метод за изследване със синхротронно лъчение, разработени са техники за прецизно изследване на структурата на нитропрусиди и желязо-съдържащи кристали с шпинелна структура. Разработен е метод за контрол на замърсяване на околната среда и изследвания в минералогията с цел на краткосрочно и дългосрочно палеонтологично датиране. Предложен е Мьосбауеров метод за анализ, подходящ за целите на криминалистиката, изобразителното изкуство и археологията. Идеята за наблюдаване и измерване на хипотетичния диполен момент на фотона буди особен интерес.

9) Други въпроси и забележки

Дисертацията е отлично оформена. Може да се ползва, както от тесни специалисти, така и от всички, които имат интерес и обща подготовка по физика.

Единствената препоръка е статията А8, засягаща изследванията за диполен момент на фотона, от Годишника на СУ, след известна актуализация да се насочи към списание с ИФ, където може да получи подобаваща публичност. Едно бързо решение е изпращането на статията в <http://arxiv.org/> на Корнелския университет, САЩ.

10) Заключение

Предлаганият дисертационен труд напълно отговаря на изискванията за придобиване на научна степен „доктор на науките”. Убедено препоръчвам на уважаемото жури да присъди на доц. д-р **ВЕНЦИСЛАВ РУСАНОВ ЯНКОВ** научната степен „ДОКТОР НА НАУКИТЕ”.

София
26.01.2016 год.

Рецензент:
/Д. Колев/